

Ks. dr hab. Zbigniew Wanat, prof. UMK

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr lic. Joanny Kowalskiej pt. *Misyjność Kościoła jako zadanie moralne w świetle nauczania papieża Franciszka w latach 2013-2017*, Warszawa 2019, ss. 228, napisanej na seminarium z teologii moralnej fundamentalnej na Wydziale Teologii UKSW pod kierunkiem ks. prof. UKSW dra hab. Stanisława Skobla.

Kwestia misyjności Kościoła katolickiego, decydująca o jego tożsamości i żywotności jest tematem, który należy nieustannie rozważać. Zmienia się bowiem społeczno-kulturowy kontekst, w którym Kościół przekazuje niezmienną treść orędzia Ewangelii. Orędzie to zawiera w sobie wymiar moralny, którego istotnym elementem jest Chrystusowy nakaz rozgłaszania go aż po krańce ziemi. Jednym z wydarzeń, które potwierdza jak wielką rolę papież Franciszek przywiązuje do realizacji tego zadania, był zakończony niedawno synod biskupów dla Amazonii. Jego obrady wywołały wiele medialnych dyskusji wokół niewątpliwie ważnych, choć nie pierwszoplanowych zagadnień, pozostawiając nieco w cieniu istotę misyjnego posłannictwa Kościoła. Stąd już sam temat rozprawy doktorskiej, kierujący uwagę na moralny aspekt tego zadania, jest bardzo interesujący i zachęcający do wnikliwej lektury.

I. Ocena merytoryczna rozprawy

W rozdziale pierwszym, który ma charakter wprowadzający w bogatą problematykę misyjności, Autorka dobrze ukazała tytułowe pojęcie odwołując się do podstawowych dokumentów Kościoła katolickiego (s. 12-24). Zgodnie z jasno sformułowanym celem podjętych rozważań przekonująco zwróciła uwagę na moralny wymiar powołania misyjnego (s. 24-32). Słusznie położyła akcent na zasadniczy cel misyjnej działalności, jakim jest przekaz wiary (s. 32-42). Jest to szczególnie ważne dlatego, że w zlaicyzowanym świecie bardzo często dostrzega się i pozytywnie ocenia przede wszystkim działania Kościoła o charakterze społecznym, edukacyjnym czy charytatywnym.

Na tak naszkicowanym tle Autorka przedstawiła elementy, które charakteryzują rozumienie misyjności ukazywane przez papieża Franciszka (s. 42-52). Słusznie dostrzegła w jego wypowiedziach kontynuację nauczania swoich poprzedników, zwłaszcza Pawła VI oraz Jana Pawła II. Zwróciła uwagę, że papież Franciszek wyraźnie akcentuje priorytetowy charakter działalności misyjnej oraz potrzebę wnikliwej analizy współczesnych przeszkód

w jej realizacji. Jednocześnie wskazuje na sposób przekazywania Ewangelii, który będzie wpływać na owocność tej działalności. Jako sprawy kluczowe wymienia: radość, entuzjazm, pasję, cierpliwość, otwartość oraz zaangażowanie. Zaznacza przy tym, że są one owocem osobistego spotkania człowieka z Chrystusem, które prowadzi do nawrócenia. Początkiem i fundamentem postawy misyjnej jest bowiem doświadczenie Bożej miłości.

W pewnym kontraście do tych jasno wyrażonych papieskich wskazań, pewnego wyjaśnienia czy też rozwinięcia – zwłaszcza w aspekcie moralnym – domaga się sformułowanie, że „misja Kościoła wywodzi się nie z centrum, lecz z peryferii. W pismach papieża Franciszka możemy dostrzec częste stosowanie dwóch terminów: peryferia i ubodzy. Konieczne jest zwrócenie uwagi, iż obydwa podmioty uobecniają się w przedsięwzięciach Franciszka, który ukazuje, w jaki sposób trzeba pomijać wypracowane schematy w zgodzie z Pismem Świętym. Obydwa terminy trzeba niewątpliwie uznać za bardzo charakterystyczne dla nauczania obecnego pontyfikatu. Bardzo dobrze wskazują na rozłożenie zasadniczych akcentów w widzeniu działalności Kościoła przez obecnego papieża” (s. 47). Stąd prośba do Doktorantki o dopowiedzenie w ramach publicznej dyskusji: Jak rozumieć wyrażenie, że „misja Kościoła wywodzi się nie z centrum, lecz z peryferii”? Jak można by już w tym miejscu wyraźniej wskazać, że uwagi te szczególnie dotyczą moralnego wymiaru misyjnej działalności Kościoła?

Autorka dobrze uchwyciła jedno ze wskazań powtarzanych przez papieża Franciszka, że należy odejść od utartych schematów działania, od błędnego przekonania, że to, co owocnie służyło dawniej, pozostaje takim także dzisiaj. Duszpasterstwo realizowane „w kluczu misyjnym wymaga rezygnacji z wygodnego kryterium pasterskiego, że zawsze się tak robiło” (s. 47). Jednocześnie słusznie zauważyła postulowaną przez papieża konieczność zmian w funkcjonowaniu niektórych struktur kościelnych, zwłaszcza w odniesieniu do procesu inkulturacji (s. 48).

Rozdział drugi poświęcony na ukazanie indywidualnego wymiaru działań misyjnych chrześcijanina rozpoczyna się od zwrócenia uwagi na antropologiczny aspekt misji. Zgadając się, że zagadnienie to może być punktem wyjścia do bardziej szczegółowych analiz, trzeba jednak zauważyć potrzebę jego lepszego uporządkowania. Autorka bowiem dość płynnie, posługując się tym samym wyrazem „antropologia” przechodzi od antropologii kulturowej, której rozwój nastąpił m.in. dzięki badaniom i relacjom misjonarzy (s. 54-55) do antropologii teologicznej, która ma charakter chrystocentryczny (s. 56-59). Dlatego dziwi, że dopiero po ukazaniu jej ważniejszych elementów Autorka czyni uwagi niejako wprowadzające: „O człowieku można wypowiadać się biorąc pod uwagę rozmaite aspekty

jego istnienia: psychologiczne, filozoficzne, medyczne, czy też teologiczne. Warto zapoznać się z etymologią pojęcia antropologia. Słowo to wiąże się z człowiekiem jako rzeczywistym podmiotem rozważań. Jednakże nie jest to wystarczające. Konieczne jest także sprecyzowanie punktu odniesienia z jakiego staramy się poznać człowieka. I tutaj dochodzimy do kwestii tzw. antropologii teologicznej, która opisuje między innymi relację osoby ludzkiej z Bogiem” (s. 60).

Autorka słusznie podkreśliła, że Franciszek kontynuując myśl poprzedników wskazał na ewangelizację jako jedno z największych wyzwań, które stają przed współczesnymi chrześcijanami (s. 64-67). Już w tym miejscu zasygnalizowała znaczenie katechezy i środków społecznego przekazu, które szczegółowo omówi w rozdziale czwartym. Jako szczególny akcent papieskiego nauczania określiła głoszenie Bożego miłosierdzia, które powinno należeć do centralnych tematów misyjnego przepowiadania. Jednocześnie przybiera ono postać konkretnych działań wszystkich zaangażowanych w misję, potwierdzając ich autentyczność i Boże źródło: „w dobie obecnej głoszenie i świadczenie miłosierdzia staje się coraz bardziej jednym z najbardziej przemawiających znaków autentycznego przepowiadania chrześcijańskiego. W krajach misyjnych współpraca na płaszczyźnie praktycznego świadczenia miłosierdzia staje się jednocześnie doskonałą platformą współpracy ekumenicznej prowadzącej do coraz większej jedności pomiędzy różnymi wyznaniem w praktyce. To dlatego motyw miłosierdzia nabiera coraz większej wagi w rozumieniu i rozwijaniu dzieła misyjnego we współczesnym świecie” (s. 78). To misyjne zaangażowanie w wymiarze indywidualnym Autorka opisała następnie w kategoriach odpowiedzialności moralnej, motywowanej miłością do Chrystusa i wspieranych Jego łaską (s. 78-86), odwołując się bardziej do wcześniejszych dokumentów i wypowiedzi Jana Pawła II niż papieża Franciszka. Stąd pytanie do Doktorantki, czy ta dysproporcja jest metodologicznie uzasadniona?

W rozdziale trzecim został przedstawiony społeczny wymiar realizacji misyjnego nakazu Chrystusa. Autorka słusznie podkreśliła, że w perspektywie teologicznej ewangelizacja jest nie tylko zadaniem wspólnotowym, niemożliwym do wypełnienia indywidualnie (s. 88-98), ale nade wszystko ma charakter eklezjalny (s. 98-106). Przekonująco uzasadniła, że wspólnota Kościoła, którą tworzą chrześcijanie ma specyficzny charakter. Nie da się go ukazać bez odwołania do misterium obecności i działania Chrystusa we wspólnocie Jego uczniów, a nie tylko do analizy funkcjonowania naturalnych struktur, które tworzą ludzie dla realizacji wspólnych celów. Owszem, Kościół tworzą różnego rodzaju dynamicznie rozwijające się wspólnoty, które jednoczy ta sama wiara i ożywia duch misyjny.

Jak podkreśliła Autorka, „autentyczny duch misyjny nieustannie będzie duchem jedności. Mając na uwadze Boskie pochodzenie Kościoła ewangelizacja jest wykluczona bez obecności w niej Ducha Świętego” (s. 100). Ten nadprzyrodzony fundament pozwala podejmować owocne działania, które służą rozwojowi wspólnoty kościelnej we współczesnym świecie. Wśród analizowanych działań są m.in. odnowa struktur katechumenalnych (s. 107), zaangażowanie duchowieństwa diecezjalnego (s. 108), aktywność zorganizowana w formie Papieskich Dzieł Misyjnych (s. 109-110). Ważnym wątkiem podjętej refleksji jest zwrócenie uwagi na akcentowaną przez papieża Franciszka „nową gorliwość i zaangażowanie wspólnoty w dzieło zbawienia” (s. 112), „ogromne znaczenie roli profetycznej świeckich, polegającej na przekazywaniu Orędzia Bożego przy pomocy osobistego świadectwa (s. 112) oraz na zadanie ewangelizacji kultur (s. 114-115).

Ukazując specyfikę eklezjalnego charakteru działań misyjnych Autorka słusznie wyodrębniła temat Eucharystii jako podstawowego źródła misyjności. Poświęcając na to cały paragraf (s. 118-128) podkreśliła, że Eucharystia to Chrystus, który ofiarowuje się swoim uczniom i nieustannie buduje Kościół jako swoje Ciało, prowadzi do komunii z sobą oraz do komunii uczniów między sobą, jest wreszcie sakramentem miłości, która pragnie udzielać się innym także w formie misyjnego działania. Stąd istotnym elementem decydującym o owocności misji Kościoła jest troska o liturgię, w której Eucharystia staje się niewyczerpanym źródłem siły duchowej. Realna obecność Chrystusa w tym sakramencie jest fundamentem rozwoju Kościoła i jego misyjnej aktywności (s. 121-122). To ona podsyca ewangelizacyjny entuzjizm, radość głoszenia Słowa Bożego czyni ważnym elementem chrześcijańskiego świadectwa i w kontekście przekazywanej wiary pozwala podejmować także inne działania motywowane miłością, które dotyczą kwestii ekonomicznych i społecznych (s. 126).

Zwieńczeniem analiz zawartych w rozprawie jest rozdział czwarty poświęcony specyfice duszpasterskiej realizacji nakazu misyjnego. Skupienie uwagi na aktualnych zadaniach, które uwzględniają przemiany we współczesnej kulturze, sprawiło, że jest to rozdział najobszerniejszy (s. 128-205). Pierwszym z omawianych zagadnień jest rola środków społecznego przekazu w działalności misyjnej. Autorka przekonująco wyjaśniła, że trzeba ją rozpatrywać w ramach szerszego spojrzenia na znaczenie środków społecznego przekazu w życiu człowieka i wykorzystania ich do przepowiadania Ewangelii. Zwrócił na to uwagę Sobór Watykański II i konsekwentnie kolejni posoborowi papieże (s. 131). Odwołując się do licznych papieskich wypowiedzi, a także do najważniejszych dokumentów Kościoła powszechnego oraz wybranych dokumentów Kościołów lokalnych pokazała pozytywne

postrzeganie środków przekazu, w tym mediów społecznościowych, jako współczesnego narzędzia misji i ewangelizacji (s. 132-144). Jednocześnie zwróciła uwagę, że świat środków przekazu, by mógł dobrze służyć ewangelizacji musi być przedmiotem szczególnej duszpasterskiej troski i także podlegać ewangelizacji (s. 145).

Pewną wątpliwość budzi fakt, że szeroką prezentację roli środków przekazu, Autorka poprzedziła następującą uwagą: „Zjawiskiem obecnym w mediach społecznościowych w kontekście papieża Franciszka jest również mowa nienawiści. W polskojęzycznym mediach społecznościowych, w celu deprecjacji osoby, następuje uporczywe pozbawianie Franciszka imienia, jakie przyjął obejmując urząd biskupa Rzymu, na rzecz sformułowań: „Bergoglio, „antypapież Bergoglio” i temu podobne” (s. 131). Uwaga ta mogłaby pojawić się znacznie później, przy omawianiu znaczenia mediów społecznościowych, jednak bez wskazania na konkretne przykłady, stanowi ona nieuzasadnione uogólnienie. Ponadto została pozostawiona bez żadnego komentarza, stąd prośba do Doktorantki o dopowiedzenie, jaki związek z realizacją misji Kościoła ma ujawniana w mediach postawa wobec ojca świętego?

Dwa kolejne paragrafy równie szeroko ukazują znaczenie katechezy oraz ekumeniczny aspekt działań misyjnych. Autorka słusznie podkreśliła, że papież Franciszek stylem swoich katechez daje przykład misyjnego oddziaływania na słuchaczy, i to nie tylko wierzących (s. 157-166). Bardzo szczegółowo omówiła ekumeniczne zaangażowanie ojca świętego i dobrze zaakcentowała jego misyjny wymiar (s. 169-189). Prezentacja tego zagadnienia, odwołująca się do licznych wypowiedzi Franciszka, jest niezwykle ważna, gdyż wiele jego działań na polu ekumenizmu nie znajduje pełnego zrozumienia wśród katolików.

Ostatnim elementem refleksji nad realizacją nakazu misyjnego jest zwrócenie uwagi na pojawiające się aktualnie trudności i zagrożenia. Roztropne spojrzenie od strony duszpasterskiej zawsze bierze pod uwagę współczesny kontekst i odczytuje znaki czasu. Jest wśród nich nadmiar informacji, które docierają do człowieka i wcale nie ułatwiają mu dobrego poznania siebie i otaczającego świata. W szczególności ów zalew informacji zagłusza bardzo mocno przekaz ewangelicznych treści. Podobnie bardzo szybki rozwój technologiczny środków przekazu nie przekłada się na jakość międzyludzkiej komunikacji i budowanie więzi, co jest niezbędne dla owocności misyjnych działań. Dlatego w tym miejscu rozprawy Autorka powróciła do niektórych omawionych już kwestii, m.in. do potrzeby ewangelizacji mediów, tym razem akcentując, że jest to zadanie powierzone szczególnie laikatowi (s. 194-196).

Zwrócenie uwagi na niebezpieczeństwa i przeszkody nie jest bynajmniej przejawem jakiegoś pesymizmu, a raczej realizmu chrześcijańskiego. Papież Franciszek wyraźnie

wskazuje na możliwość przeciwdziałania poprzez odnowienie osobistej relacji z Chrystusem (s. 201) i pogłębienie duchowego wymiaru wiary, co pozwoli przezwyciężyć tendencję do jej nadmiernego racjonalizowania (s. 203). Dlatego idąc konsekwentnie za wskazaniem Franciszka Autorka podkreśliła, że niezastąpioną rolę w tym procesie odgrywa modlitwa jako element uniwersalnego doświadczenia duchowego (s. 203-204).

Podsumowując powyższe uwagi należy stwierdzić, że Autorka w sposób możliwie całościowy ukazała nauczanie papieża Franciszka na temat misyjności Kościoła jako zadania moralnego, przekonująco zwracając uwagę na akcenty stawiane przez papieża. Trzeba również zauważyć, że przedstawiona refleksja ma charakter nie tylko teoretyczny, ale także inspirujący do działań praktycznych, co dodatkowo uzasadnia pozytywną ocenę przeprowadzonych analiz i płynących z niej wniosków.

II. Uwagi natury formalnej

Przedstawiony wyżej pozytywny obraz rozprawy od strony merytorycznej, należy dopełnić o kilka uwag natury formalnej. We wstępie Autorka w sposób metodologicznie poprawny wprowadza czytelnika w podjęty temat, precyzując cel swoich badań oraz zastosowaną metodę. W tytule pracy wskazała na papieskie wypowiedzi z lat 2013-2017, jednak faktycznie uwzględniła także późniejszą adhortację apostolską *Gaudete et exsultate* podpisaną 9 marca 2018. Rozprawa ma logiczną strukturę, a zaproponowany podział omawianych zagadnień w ramach poszczególnych rozdziałów nie budzi zastrzeżeń. Jedyną wątpliwość rodzi kolejność paragrafów rozdziału czwartego. Czy rzeczywiście na pierwszym miejscu trzeba ukazać rolę środków przekazu, a dopiero po tym znaczenie katechezy i ekumeniczny aspekt działań misyjnych? Uwagę zwraca zapowiedź treści poszczególnych rozdziałów (s. 7-10), którą charakteryzuje duża dysproporcja. Na rozdział pierwszy Autorka poświęciła jedynie cztery zdania, na drugi i trzeci po dwa akapity, ale na rozdział czwarty niemal dwie strony, szczegółowo omawiając paragrafy, zwłaszcza dotyczący katechezy, jednak nie w takiej kolejności, w jakiej się faktycznie pojawiają. We wstępie (s. 9) najpierw jest wskazana kwestia ekumenizmu, następnie rola środków przekazu i jako trzecie zagadnienie katechezy, a w treści rozdziału – zgodnie ze spisem treści – najpierw jest rola środków przekazu, następnie zagadnienie katechezy i jako trzecia kwestia ekumenizmu.

W rozprawie pojawiło się kilka niefortunnych wyrażenia, które należałoby poprawić. Wśród nich są dwa na stronie 45. Pierwsze to „wypracowany instynkt wiary”, które wskazuje że ów instynkt (lepiej: zmysł) jest bardziej dziełem człowieka niż darem Bożym. Drugie to

„własna koncepcja związku chrześcijanina z Chrystusem”, sugerujące jej odmienność od koncepcji poprzednich papieży, czemu Autorka wyraźnie zaprzecza pisząc o kontynuacji nauczania. Natomiast zdanie: „Rozważając relację zachodzącą pomiędzy wiarą a kulturą poruszamy także inne z takich relacji, jak m.in. moralność i kultura, wiara i kultura, religie i kultury, chrześcijaństwo i kultury, Chrystus i kultury, czy też nauka i kultura” (s. 55) zawiera niepotrzebne powtórzenie relacji „wiara i kultura”. Podobne powtórzenie zawiera zdanie: „Wszystkie aspekty poruszone w czwartym rozdziale niniejszej dysertacji niewątpliwie w sposób ścisły z kwestią misyjności są ściśle związane” (s. 219-130).

Przykładem przeoczeń natury gramatycznej są zdania na stronie 53: „obecna część pracy zostanie skupiona na analizę indywidualnego powołania” (powinno być: na analizie); „przyjrzymy się kwestii ściśle związanej z indywidualnym wymiarem misyjności chrześcijańskiej a mianowicie prawami człowieka omawianych w nauczaniu Kościoła Katolickiego” (powinno być: omawianymi ... katolickiego).

Do nielicznych błędów ortograficznych należy zapisanie od małej litery wyrazów: „boża” miłość (s. 49), „kościół” (s. 51), natomiast od dużej litery przymiotnika „Katolicki” w nazwie „Kościół Katolicki” (s. 27, 40, 53, 141, 142; jednak częściej poprawnie: „Kościół katolicki” s. 10, 94, 117, 130, 149, 152, 171, 173, 178, 201). W opisie bibliograficznym na stronie 212 dwukrotnie wskazana jest ta sama adhortacja, najpierw poprawnie „Papież Franciszek, Adhortacja apostolska *Gaudete et exultate*, Kraków 2018.”, a następnie z błędem w tytule: „Papież Franciszek, Adhortacja apostolska *Gaudete et esultate*, Kraków 2018.” Opis „Papież Franciszek, List apostolski *Placuit Deo*, Watykan 2018.” powinien znaleźć się w dziale „2.1. Dokumenty Stolicy Apostolskiej” (s. 216-217) jako List Kongregacji Nauki Wiary, podobnie jak wymienione tam inne dokumenty tej dykasterii. Na stronie 218 w opisie: „Bergolio J., *Otwarty umysł, wierzące serce*, Kraków 2013.” oraz „Bergolio J., Skórka A., *W niebie i na ziemi*, Kraków 2013.” Jest błędnie zapisane nazwisko papieża (powinno być: Bergoglio). Natomiast na stronie 227 w opisie: „Zaremski Z., *Zagrożenia wiary we współczesnym świecie*, „Studia wrocławskie” (2005) nr.8, s. 42 – 49.” jest błąd w tytule czasopisma (powinno być „Studia Włocławskie” i zakres stron 42-57).

Drobnym przeoczeniem redakcyjnym jest podanie w spisie treści innego niż jest faktycznie numeru strony, na której rozpoczyna się paragraf 4 pierwszego rozdziału (jest s. 43, a powinna być s. 42) oraz strony, na której rozpoczyna się zakończenie (jest s. 205, a powinna być s. 206).

III. Wniosek końcowy

Uważna lektura rozprawy doktorskiej p. mgr lic. Joanny Kowalskiej pt. *Misyjność Kościoła jako zadanie moralne w świetle nauczania papieża Franciszka w latach 2013-2017*, pozwala stwierdzić, że praca przedstawia uporządkowaną, wieloaspektową refleksję na temat fundamentalny dla tożsamości zarówno każdego chrześcijanina, jak i całej wspólnoty chrześcijańskiej. Istotnym novum tego opracowania jest wybór podstawowego źródła przeprowadzonych analiz, jakim jest nauczanie obecnego papieża. Podkreślić należy, że zaprezentowane w formie studium naukowego, mają one jednocześnie charakter praktyczny, inspirują bowiem i wzywają czytelnika, by osobiście włączył się w realizację misyjnego nakazu Chrystusa. Taki sposób prezentacji refleksji nad nauczaniem Franciszka odpowiada zarówno intencjom samego papieża, jak i ważnemu postulatowi dotyczącemu uprawiania teologii moralnej, który został sformułowany na Soborze Watykańskim II. Dlatego biorąc pod uwagę wszystkie wymienione racje wyrażam przekonanie, że p. mgr lic. Joanna Kowalska kwalifikuje się do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

Toruń, 18.11.2019 r.

x. Miguel Uanet